

Andrzej Radziwiński

Listy wielkiego mistrza Michała Küchmeistera do rady miasta Torunia

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 4, 251-263

1991

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Andrzej Radziwiński

Listy wielkiego mistrza Michała Kűchmeistra do rady miasta Torunia

WSTĘP

Artykuł stanowi kontynuację badań nad korespondencją wielkich mistrzów Zakonu Krzyżackiego przesyłaną do rady miasta Torunia w I połowie XV w., a pochodzącą ze zbiorów Archiwum Państwowego w Toruniu. Badania zostały zapoczątkowane przez autora szkicem charakteryzującym listy wielkich mistrzów z lat 1393—1467, tj. od Konrada von Jungingen do Ludwika von Erlichshausen, głównie pod kątem organizacji i funkcjonowania poczty krzyżackiej. Omówiono tam również pewne ogólne problemy z zakresu dyplomatyki (analiza formularza listów) oraz sfragistyki (pieczęcie służące do uwierzytelniania i zamykania korespondencji)¹.

W niniejszym artykule zostaną omówione zagadnienia dotyczące 12 zachowanych papierowych listów, przesłanych przez wielkiego mistrza Michała Kűchmeistra w okresie jego rządów, tj. w latach 1414—1422, do rady miasta Torunia². Będą to: I — chronologia listów, zaledwie cztery posiadają bowiem datę dzienną i roczną, pozostałe osiem zaś jedynie datę dzienną; II — formularz, czyli przedstawienie typowych zwrotów występujących w listach; III — typ pieczęci używanej przez kancelarię Michała Kűchmeistra do uwierzytelniania i zamykania korespondencji; IV — znaki wodne występujące na listach; V — analiza zapisek dotyczących funkcjonowania poczty krzyżackiej, tj. wyodrębnienie wśród listów Michała Kűchmeistra listów zwykłych i „pośpiesznych”, pokazanie tras, którymi były przewożone, oraz czasu potrzebnego na ich dostarczenie przez posłańców do Torunia; VI — analiza treści listów — pokazanie jej na szerokim tle wydarzeń dziejących się aktualnie w polityce wewnętrznej i zagranicznej państwa zakonnego. Na koniec należy zaznaczyć, iż aż dziesięć listów nie było, jak dotąd, publikowanych³.

Problematykę listów można podzielić na dwie grupy rzeczowe: dotyczące kwestii o charakterze międzynarodowym oraz poruszające sprawy wewnętrzne państwa krzyżackiego.

1 A. Radziwiński, *Listy wielkich mistrzów do rady miasta Torunia z I poł. XV w. — przyczynek do dziejów i funkcjonowania poczty krzyżackiej*, Rocznik Toruński, 1990, t. 19, ss. 325—340.

2 Chodzi tutaj zarówno o listy kierowane do rady Starego, jak i Nowego Miasta Torunia. Nie sposób bowiem rozstrzygnąć, dla którego z miast list był przeznaczony. Formuła adresowa stwierdzała tylko ogólnie, że list jest przeznaczony dla rady miasta Torunia. Np.: „Unsern lieben getruwen burgermeistern und rathmannen der stad Thorun” — adres zamieszczony na odwrocie listu z 24 IV 1417 r., Archiwum Państwowe w Toruniu, Katalog dokumentów i listów (dalej: AP Toruń, Kat. I), nr 702.

3 Drukiem ukazały się jedynie dwa listy: z 30 V 1420 r. (AP Toruń, Kat. I, nr 797a) i 5 VIII 1421 r. (ibidem, nr 804d) w: *Acten der Ständetage Preussens unter der Herrschaft des Deutschen Ordens* (dalej: AST), t. 1, wyd. M. Toeppen, Leipzig 1874, nr 285, 297. Natomiast list z 13 VI 1421 r. (AP Toruń, Kat. I, nr 804a) znany był tylko z regestu zawartego w *Regesta historico-diplomatica Ordinis S. Marie Theutonicorum 1198—1525* (dalej: Regesta), wyd. E. Joachim, W. Hubatsch, t. 1, Göttingen 1948, nr 3456.

Do pierwszego typu zagadnień zawartych w listach zaliczyłbym szeroko rozumiane stosunki polityczne owego państwa w pierwszym rządzie z cesarstwem⁴, Polską i Litwą⁵, ale także z władcami Anglii, Francji i księstwa burgundzkiego⁶. Do tej grupy należą także listy, które informują o spornych sprawach o charakterze gospodarczym, chociaż nie bez implikacji politycznych. Chodzi tu o długotrwały spór Jana „Kropidły” biskupa włocławskiego z Krzyżakami o dochody z archidiakonatu pomorskiego⁷, jeden z wielu zatargów starosty wielkopolskiego Sędziwoja z Ostroroga h. Nałęcz z burgrabią Drezdenka⁸ oraz zatarg handlowy między komturami toruńskim i nieszawskim a kupcami polskimi⁹. Kilka listów dotyczy stanowiska Michała Kuchmeistra w sprawie szeroko rozwijającego się w I ćwierci XV w. ruchu husyckiego¹⁰.

Natomiast o problemach wewnętrznych państwa zakonnego informują listy zawierające głównie prośby i polecenia skierowane do władz miejskich Torunia, w takich sprawach jak: wysłanie przez miasto burmistrza na zjazd do Rostocku¹¹, udzielenie poparcia Janowi von Essen kantorowi i kanonikowi fromborskiemu w jego sprawach majątkowych¹², zapewnienie opieki nad dziećmi i mieniem Piotra Cziros mieszczanina toruńskiego¹³ oraz załagodzenie trwającego sporu między nieznanym bliżej Stadelerelem a Junge Gotschalkiem¹⁴.

I. CHRONOLOGIA LISTÓW

Niezwykle istotną sprawą dla omówienia problematyki zawartej w listach wielkiego mistrza Michała Kuchmeistra jest ustalenie ich chronologii. Jak już wspomniałem, aż osiem z dwunastu zachowanych listów nie posiada daty rocznej¹⁵. Trzy z owych listów, pochodzących z archiwum w Królewcu (wskazują na to noty na kopertach, w których są przechowywane), posiadały wpisaną datę roczną właśnie na kopertach, jednak bez żadnego uzasadnienia¹⁶. Należy wobec tego uzasadnić słuszność owych propozycji oraz podjąć próbę możliwie dokładnego datowania pięciu pozostałych listów. Zostały one wybrane z grupy ponad 30 niedatowanych listów wielkich mistrzów do rady miasta Torunia z I połowy XV w. — głównie na podstawie zachowanych fragmentów napisów na pieczęciach. Dotychczas archiwiści nie zwrócili na to uwagi. W XIX-wiecznym Katalogu I archiwum toruńskiego datowano je na lata: około 1400¹⁷, około 1420¹⁸ lub też były pozbawione próby datowania¹⁹.

Swoje rozważania rozpocznę od uzasadnienia poprawności dat rocznych trzech listów, które zostały wypisane na kopertach jeszcze przed znalezieniem się w archiwum

4 AP Toruń, Kat. I, nr 802; AST, t. 1, nr 297.

5 AP Toruń, Kat. I, nr 802; AST, t. 1, nr 285.

6 Regesta, t. 1, nr 3456.

7 AP Toruń, Kat. I, nr 744.

8 Ibidem, nr 804c.

9 Ibidem, nr 738.

10 Ibidem, nr 804a, e; AST, t. 1, nr 285, 297.

11 AP Toruń, Kat. I, nr 247.

12 Ibidem, nr 108.

13 Ibidem, nr 737.

14 Ibidem, nr 702.

15 Datę roczną posiadają następujące listy: AST, t. 1, nr 297 (5 VIII 1421); AP Toruń, Kat. I, nr 702 (24 IV 1417), nr 802 (27 IV 1421), nr 804e (17 IX 1421).

16 Ibidem, nr 797a (AST, t. 1, nr 285 — wydawca M. Toeppen przyjął datę 30 V 1421 także bez uzasadnienia), nr 804a (Regesta, t. 1, nr 3456 — wydawcy także przyjęli datę 13 VI 1421, zamieszczoną na kopercie, również bez uzasadnienia), nr 804c (list datowany na 26 VI 1421).

17 AP Toruń, Kat. I, nr 247.

18 Ibidem, nr 737, 738, 744.

19 Ibidem, nr 108.

toruńskim, tj. w archiwum w Królewcu. Pierwszy z listów Michała Kūchmeistera jest datowany na rok 1420 (30 V)²⁰. Potwierdza to treść owego listu. Mowa w nim bowiem m.in. o sprawach związanych z wydanym 6 stycznia 1420 r. wyrokiem cesarza Zygmunta Luksemburskiego w sporze polsko-krzyżackim. W liście wspomina się także, iż wkrótce, tj. 13 lipca tego roku, upływa okres rozejmu między Polską a Zakonem i w związku z tym należy podjąć nowe rokowania. Wiadomo natomiast, że zawarcie rozejmu, o którym mowa w liście, miało miejsce w roku 1419. Był on konsekwencją zgody Michała Kūchmeistera na arbitraż ze strony cesarza Zygmunta; rozejm miał trwać właśnie do 13 lipca 1420 r.²¹

Drugi list ma wpisaną na kopercie datę 1421 r. (13 VI)²². Zawiera on m.in. wiadomość o Gilbercie von Alveto, pośle, który przywiózł wielkiemu mistrzowi listy od królów Anglii i Francji, a także od księcia burgundzkiego. Chronologia tego listu opiera się na identyfikacji Gilberta von Alveto z Gilbertem de Lannoy rycerzem burgundzkim, który właśnie w 1421 r. przebywał z poselstwem w państwie zakonnym oraz w Polsce, gdzie 24 czerwca tego roku spotkał się z Władysławem Jagiełłą²³.

Kolejny list Michała Kūchmeistera do rady miasta Torunia jest datowany także na rok 1421 (26 VI)²⁴. Informuje on o jednym z wielu zatargów wielkopolsko-ńowomarchijskich, a konkretnie o zwrocie przez burgrabiego Drezdenka staroście poznańskiemu (był nim wówczas Sędziwój z Ostroroga h. Nałęcz, którego jednak ów list, podobnie jak pozostałych wspomnianych osób, nie wymienia z imienia) 100 koni oraz innych zabranych wcześniej rzeczy. Konsekwencją tego była możliwość starania się przez mieszczan toruńskich o zwrot towarów zatrzymanych przez starostę tytułem zastawu. Epizod ten, skądinąd nieznan, można jednak odnieść — wobec braku innych elementów chronologicznych — do okresu piastowania po raz drugi starostwa wielkopolskiego przez Sędziwoja, znanego ze swej nieustępliwości wobec Zakonu²⁵.

Obecnie chciałbym przedstawić próbę przybliżonego datowania pozostałych pięciu listów Michała Kūchmeistera. Rozpocznę od listu, w którym wielki mistrz prosił radę miasta Torunia o udzielenie poparcia Janowi von Essen kantorowi i kanonikowi fromborskiemu²⁶. Chodziło o to, aby dobra Jana przypadły po jego śmierci krewnym i przyjaciółom, a nie Kościołowi. List ten w Katalogu I nie był datowany, natomiast na kopercie archiwisci proponowali około 1380 r. Taką datację wyklucza jednak uszkodzona, ale miejscami czytelna pieczęć sekretna osobista, należąca niewątpliwie do Michała Kūchmeistera. Zachowane, dające się odczytać fragmenty napisu w otoku, wykonane minuskułą gotycką, brzmią następująco: S × ... × Micha... × Kuchm... × ... × .nalis × . Wiadomo ponadto, iż Jan von Essen, wywodzący się z rodziny mieszczan toruńskich (o czym szczegółowo niżej), był kantorem fromborskim w latach 1371—1417²⁷. Zmarł w 1417, gdyż po raz ostatni wystąpił w tym właśnie roku w dokumencie dla joannitów (bez

²⁰ Ibidem, nr 797a.

²¹ Z. H. Nowak, *Międzynarodowe procesy polubowne jako narzędzie polityki Zygmunta Luksemburskiego w północnej i środkowej Europie (1412—1424)*, Toruń 1981, s. 87. Autor pisze, że Michał Kūchmeister wystawił 19 VII 1419 r. w Grudziądzu zapis na sąd polubowny cesarza Zygmunta. Konsekwencją tego było właśnie przedłużenie rozejmu między Polską a Zakonem do 13 VII 1420 r.

²² Regesta, t. 1, nr 3456 (AP Toruń, Kat. I, nr 804a).

²³ O. Halecki, *Początki stosunków politycznych między Polską a Francją*, w: *Księga pamiątkowa ku czci Wacława Sobieskiego*, t. 1, Kraków 1932, ss. 138—140; H. Świdorska, *Kilka epizodów ze stosunków polsko-angielskich za panowania Władysława Jagiełły*, Teki Historyczne, Polskie Towarzystwo Historyczne na Obczyźnie, 1956—1957, t. 8, ss. 79—80; *Historia dyplomacji polskiej*, t. 1, red. M. Biskup, cz. III, oprac. Z. H. Nowak, Warszawa 1982, s. 379.

²⁴ AP Toruń, Kat. I, nr 804c.

²⁵ Jego biogram oprac. A. Gąsiorowski, *Polski słownik biograficzny* (dalej: PSB), t. 10, ss. 519—523. Sędziwój był starostą wielkopolskim po raz drugi w latach 1419—1426.

²⁶ AP Toruń, Kat. I, nr 108.

²⁷ Jego biogram oprac. H. Schmauch, *Altpreussische Biographie* (dalej: APB), t. 1, s. 169.

daty dziennej) — na pewno przed 23 czerwca, kiedy to pojawił się po raz pierwszy kantor fromborski Fryderyk²⁸. Ów Jan 6 grudnia 1414 r. sporządził testament, w którym darował Zakonowi bardzo dużą sumę pieniędzy²⁹. Sądzę, iż ta właśnie darowizna stała się bezpośrednim powodem udzielenia mu poparcia przez wielkiego mistrza. Ponieważ data dzienna listu jest określona „trzeciego dnia po świętych Piotrze [i Pawle]”³⁰, a więc 2 lipca, wobec tego list należy datować na 2 lipca 1415 lub 2 lipca 1416 r.

Kolejny list datowany na około 1420 r. zawiera prośbę Michała Kuchmeistera o wysłanie dwóch rajców toruńskich do Jana biskupa wrocławskiego w celu przejrzenia rachunków, które tenże będzie przyjmował od swego szafarza³¹. O tym, iż list ten został wysłany przez Michała Kuchmeistera, świadczy przede wszystkim pieczęć, a raczej jej fragmenty, w tym fragment napisu minuskułą gotycką, który brzmi: S × Fris × Micha... × ... × × .nalis × . Ponieważ list został spisany w środę po 14 września, można — biorąc pod uwagę lata rządów Michała Kuchmeistera (7 I 1414—10 III 1422)³² oraz Jana „Kropidły” biskupa wrocławskiego (zm. 3 III 1421)³³ — zacieśnić datę jego wystawienia na lata 1414—1420. Sądzę ponadto, także na podstawie treści listu, iż nie mógł on być wystawiony wcześniej niż po zawarciu przez Jana biskupa wrocławskiego układu toruńskiego (spisanego 29 IX 1417 r. i ratyfikowanego w Malborku 14 XII tego roku) z Michałem Kuchmeisterem. Regulował on wszystkie sprawy sporne między Zakonem a biskupstwem wrocławskim (o czym szczegółowo niżej)³⁴. Wobec tego list ten należy datować na lata 1418—1420.

Na lata 1414—1421 można datować list, w którym wielki mistrz prosił radę miasta Torunia o roztoczenie opieki nad dziećmi oraz mieniem Piotra Cziros mieszczanina toruńskiego³⁵. Jedynym elementem chronologicznym — poza danymi biograficznymi dotyczącymi Piotra, które jednak nie uściślają daty³⁶ — jest fragment pieczęci z napisem minuskułą gotycką: × Kuchmeister... × .

Wstępnie na lata 1414—1421 można natomiast datować list, w którym Michał Kuchmeister informuje władze Torunia, iż nakazał komturom toruńskiemu i nieszwabskiemu niezczynienie trudności przybywającym na ich teren kupcom, zwłaszcza z Bydgoszczy, oraz innym. Zapewnił przy tym, iż towary zabrane we Wrocławku kupcom pruskim (zapewne także toruńskim) zostaną zwrócone³⁷. Podstawę datacji stanowi fragment zachowanego otoku pieczęci wystawcy z napisem minuskułą gotycką: × Kuchme... × oraz data dzienna — czwartek po św. Łucji, tj. po 13 grudnia. Wydaje się jednak, iż czas spisania owego listu można jeszcze uściślić. Wiadomo bowiem, iż 29 października 1417 r. król Władysław Jagiełło na prośbę wielkiego mistrza Michała Kuchmeistera obiecał uwolnić kupców toruńskich wraz z towarami, o ile wielki mistrz uczyni podobnie w stosunku do kupców polskich. W liście tym król Władysław skarżył się ponadto na ustawiczne gwałty, których dopuszczają się wobec kupców polskich komturzy, m.in.

28 *Codex diplomaticus Warmiensis* (dalej: CDW), t. 3, wyd. C. P. Woelky, Leipzig 1874, nr 518, 521. Dlatego nie ma racji H. Schmauch, op. cit., s. 169, twierdząc, że Jan von Essen zmarł na przełomie 1416—1417 r. Por. A. Eichhorn, *Die Prälaten des ermländischen Domkapitels*, ZGAE, Bd 3 (1866), ss. 583—585.

29 CDW, t. 3, nr 494.

30 AP Toruń, Kat. I, nr 108: „an dem dritten tage noch sinte Petirs tage”. Zob. H. Grotefend, *Taschenbuch der Zeitrechnung des deutschen Mittelalters und der Neuzeit*, Hannover 1922, s. 87.

31 AP Toruń, Kat. I, nr 744.

32 W. Nöbel, *Michael Kuchmeister Hochmeister des Deutschen Ordens 1414—1422*, Bad Godesberg 1969, ss. 69, 128—129. Zob. krótki biogram oprac. Ch. Krollmann, APB, t. 1, s. 372.

33 Biogram Jana biskupa wrocławskiego oprac. A. Liedtke, PSB, t. 10, ss. 436—438 oraz ostatnio K. Jasiński, w: *Ludzie pomorskiego średniowiecza*, Gdańsk 1981, ss. 58—62, gdzie podana także dawniejsza literatura.

34 A. Liedtke, *Walka księcia Jana opolskiego „Kropidły” z Krzyżakami w obronie praw majątkowych diecezji wrocławskiej*, Roczniki TNT, 1932, t. 38, ss. 108—125.

35 AP Toruń, Kat. I, nr 737.

36 M. Gumowski, *Herbarz patrycjatu toruńskiego*, Toruń 1970, s. 44.

37 AP Toruń, Kat. I, nr 738.

z Nieszawy i Torunia³⁸. Niewykluczone więc, iż list skierowany do rady miasta Torunia był konsekwencją listu Jagielly. W takim przypadku data interesującego nas listu byłaby następująca: 16 grudnia 1417 r.

Ostatni list Michała Kūchmeistera, którego chronologię chciałbym przedstawić, zawiera prośbę skierowaną do rady miasta Torunia o wysłanie burmistrza na zjazd miast do Rostocku³⁹. List ten w Katalogu I Archiwum Toruńskiego był datowany na około 1400 r. Zachowany fragment otoku pieczęci, zawierający napis minuskułą gotycką, brzmi następująco: S × Fratris × ...ae[1]is × Kuchmeis.... × × Gnalis ×. Przekonuje to, iż list wyszedł z kancelarii Michała Kūchmeistera. Został spisany w środę przed 1 maja. Szczegółowa analiza miejscowości oraz czasu, w którym odbyły się zjazdy miast, wskazuje na jeden z dwóch odbytych w Rostocku w 1417 r. Chodzi mianowicie o zjazd rozpoczęty 20 maja tego roku, w którym — jak wskazują rachunki cła funtowego z 1417 r. — oprócz przedstawiciela Gdańska Klause von Rogken, uczestniczył także poseł toruński Tideman Hitfeld⁴⁰. Biorąc to pod uwagę, sądzę, iż można zaproponować datę owego listu na 28 kwietnia 1417 r.

II. FORMULARZ — TYPOWE ZWROTY W KORESPONDENCJI MICHAŁA KŪCHMEISTRA

O formularzu listów wielkich mistrzów skierowanych do rady miasta Torunia w I połowie XV w. pisałem już ogólnie w pracy cytowanej wcześniej⁴¹. Jeżeli chodzi o intytulację, to kancelaria Michała Kūchmeistera używała niezmiennie na określenie jego godności skróconego tytułu „Homeister”. Brak natomiast innej rozszerzonej formuły używanej w kancelariach wielkich mistrzów w I połowie XV w., tj. określenia „Homeister deutschen Ordens”⁴². Podobnie jak w intytulacjach listów innych wielkich mistrzów piastujących swój urząd w tym okresie, także w intytulacjach występujących w listach Michała Kūchmeistera nie występuje imię wystawcy, które jednak pojawia się na pieczęciach sekretnych osobistych. Inskrypcja, czyli adres, była wpisywana wyłącznie na odwrocie listów i rozpoczynała się charakterystycznym zwrotem „Unsern liben getruwen”⁴³. Zwrot ten zazwyczaj był powtarzany w pierwszych słowach listu. Listy Michała Kūchmeistera były pozbawione formuły salutacyjnej. Datacja listów określała miejsce oraz czas spisania najczęściej w formie „geben” lub „gegeben”. Datę dzienną określano wyłącznie na podstawie kalendarza chrześcijańskiego. Była ona niekiedy różna od daty wysłania listu. Na przykład list z 1421 r. został spisany w Królewcu w środę 17 września, natomiast wysłany dopiero we czwartek 18 września o godz. 1.00 po południu⁴⁴. Natomiast data roczna, która występuje zaledwie na 33% listów Michała Kūchmeistera skierowanych do Torunia (potwierdza to zasadę ogólniejszą — około 40% listów wielkich mistrzów skierowanych do Torunia w I połowie XV w. posiadało datę roczną), pisana była za pomocą cyfr rzymskich i to jedynie końcówka daty, tj. dziesiątki i jedności.

III. TYPY PIECZĘCI

Wielcy mistrzowie Zakonu Krzyżackiego używali do zamykania i uwierzytelniania korespondencji pieczęci sekretnej osobistej⁴⁵. Pieczęć ta zawierała jako wizerunek tarczę

38 *Kodeks dyplomatyczny Litwy*, wyd. E. Raczyński, Wrocław 1845, ss. 214—216.

39 AP Toruń, Kat. I, nr 247.

40 *Hanserecesse*, t. 6, wyd. K. Koppmann, Leipzig 1889, s. 362; AST, t. 1, nr 291, s. 372.

41 Por. przyp. 1.

42 Ibidem.

43 Np.: AP Toruń, Kat. I, nr 108, 247, 738, 744.

44 Ibidem, nr 804e.

45 A. Radziwiński, op. cit., ss. 330—331. Zob. B. Schmid, *Die Siegel des Deutschen Oredens in Preussen*, Altpreussische Forschungen, 1938, t. 15, H. 1, s. 66.

wielkiego mistrza z krzyżem, na którym była umieszczona mniejsza tarcza z orłem zwróconym w prawo⁴⁶. Ten wizerunek był otoczony sześcioma połączonymi łukami oraz napisem w otoku, wykonanym minuskułą gotycką, zawierającym imię oraz godność właściciela pieczęci. W przypadku pieczęci sekretnej osobistej Michała Kūchmeistera napis brzmiał: S × Fratrīs × Michaelis × Kuchmeister × Magistri × Gnalis ×⁴⁷. Wszystkie listy adresowane do Torunia były opieczętowane taką właśnie pieczęcią. Stan ich zachowania jest na ogół zły. Istnieją bowiem co najwyżej niewielkie fragmenty odcisnięte zawsze w czarnym wosku. Część pieczęci była natomiast odciskana przez papier.

IV. ZNAKI WODNE

Problematyka znaków wodnych jest istotna głównie dlatego, iż wiąże się z produkcją papieru. Znaki wodne są bowiem znakami używanymi przez papiernie. Można jednak na ich podstawie ustalić okres powstania papieru — niekiedy także przybliżony czas napisania listu. Spośród 12 listów Michała Kūchmeistera, zachowanych w archiwum toruńskim, na ośmiu występują znaki wodne. Można je podzielić na cztery rodzaje: 1) w pierścieniu trzy pagórki na wspólnej podstawie — znak występujący na trzech listach⁴⁸; 2) lilia heraldyczna z wybiegającymi listkami treflowymi — także na trzech listach⁴⁹; 3) róg myśliwski — znak występujący na jednym liście⁵⁰; 4) pierścienie przekrzyżowane, położone symetrycznie po obu stronach pręta, na którego końcach znajdują się dwa krótkie pręty wzniesione pod kątem i zwieńczone: pierwszy dużym, drugi małym trójkątem — znak ten występuje na jednym liście⁵¹.

Pomimo iż wiadomo, że znaki wodne są znakami papierni, nie sposób nie zauważyć, iż na listach konkretnych wielkich mistrzów, skierowanych do Torunia, występują pewne określone grupy znaków wodnych charakterystyczne dla danego wielkiego mistrza⁵². Niewykluczone, że papiernie każdorazowo po zmianie najwyższego urzędnika państwa zakonnego zmieniały także znak wodny (tożsame znaki wodne — co charakterystyczne — da się zauważyć co najwyżej u bezpośrednich następców, np. u Ulricha von Jungingen następcy Konrada, co jest zrozumiałe i można łatwo wytłumaczyć dużymi zapasami papieru). Możliwe jednak, iż zmiana ta miała charakter tylko i wyłącznie technologiczny. Wiadomo bowiem, iż jedno sito służyło do produkcji rok do dwóch lat, wyprodukowanego papieru używano zaś przez 10—15 lat. Zagadnienie to — zasygnalizowane tylko — wymaga jeszcze gruntownych badań.

V. ANALIZA ZAPISEK DOTYCZĄCYCH FUNKCJONOWANIA POCZTY

Ogólne zagadnienia związane z organizacją poczty zakonnej omówiłem w innym miejscu⁵³. Obecnie chciałbym dokonać analizy zapisek pocztowych, występujących na odwrocie korespondencji Michała Kūchmeistera, i na tej podstawie określić, które listy były zwykłe, a które „pośpieszne”. Warto także na ich podstawie omówić drogę, jaką one pokonywały przewożone przez posłańców do Torunia, a także czas trwania całej operacji.

46 Zob. hasło *Hochmeisterkreuz*, w: *Lexicon Heraldik*, oprac. G. Oswald, Leipzig 1984, s. 204.

47 B. Schmid, *Die Siegel*, s. 71. Tablica 11, nr 13.

48 AP Toruń, Kat. 1, nr 797a, 804a, c.

49 Ibidem, nr 247, 702, 737.

50 Ibidem, nr 744.

51 Ibidem, nr 738.

52 Zagadnieniem tym autor zamierza się zająć w oddzielnym artykule.

53 A. Radziński, op. cit., ss. 326—329.

Na 12 zachowanych listów Michała Kūchmeistera osiem zawierało specjalne adnotacje, które pozwalają zaliczyć je do grupy korespondencji „pośpiesznej”. W tej grupie dwa listy posiadają także adnotacje określające drogę, jaką przebył dany list po wysłaniu z Malborka lub Królewca. Tak więc tylko cztery listy miały zwykły charakter. Na odwrocie owych ośmiu „pośpiesznych” listów wpisywano adnotacje różnej treści np.: 1) „ane sumen” lub „ane allis zumen”⁵⁴; 2) „tag und nach ane alles sumen”⁵⁵; 3) „tag und nacht ane alles sumen grose macht doran lieth” lub „tag und nacht ane alles sumen grose sunderliche macht lieth doran”⁵⁶. Ponadto na dwóch listach „pośpiesznych”, opatrzonych trzecim typem formuły, znajdują się zapiski informujące o drodze i czasie trwania przesyłki.

List z 5 sierpnia 1421 r. został wysłany tego dnia (tj. we wtorek) z Malborka o godz. 8.00 wieczorem i przewożono go przez Rogoźno, gdzie był 6 sierpnia w środę o godz. 6.00 rano, Grudziądz, tego samego dnia o godz. 10.00 rano i Papowo Biskupie, gdzie został przywieziony i przesłany dalej o godz. 5.00 po południu także 6 sierpnia⁵⁷. Tak więc list pokonał trasę z Malborka do Papowa Biskupiego, które było ostatnią stacją pocztową na trasie do Torunia, w ciągu 21 godzin. Należy sądzić, że jeszcze tego dnia, tj. 6 sierpnia, wieczorem został doręczony radzie miejskiej⁵⁸.

Drugi list wielkiego mistrza Michała Kūchmeistera, napisany 17 września 1421 r., tj. we środę, został wysłany z Królewca — o czym już wspomniałem — dopiero następnego dnia, tj. 18 września w czwartek, o godz. 1.00 po południu i był wieszony przez stacje pocztowe takie jak: Pokarmin, Bałga, Elbląg, Malbork, Rogoźno, Grudziądz i Papowo Biskupie, dokąd trafił w sobotę 20 września o godz. 6.00 rano⁵⁹. List ten pokonał więc trasę z Królewca do Papowa Biskupiego w 41 godzin. W Toruniu znalazł się zapewne w sobotę 20 września 1421 r. przed południem.

Owe dwa listy zawierające — jak sądzę — najwyższą klauzulę „pośpieszności” dotyczyły bardzo aktualnej ówczesnie problematyki husyckiej, co z pewnością wyjaśnia ich charakter⁶⁰. Należy dodać, że te dwa listy były przewożone przez posłańców (zwłaszcza od Malborka) najbardziej uczęszczaną trasą pocztową wykorzystywaną przez posłańców wielkich mistrzów w I połowie XV w. Wiodła ona przez zamki—stacje pocztowe: Rogoźno (zamek wójtowski), Grudziądz i Papowo Biskupie (zamki komturów)⁶¹. Zamki te odegrały ogromną rolę w systemie organizacyjnym poczty zakonnej. W każdym z nich znajdowało się specjalne pomieszczenie, zwane „bryffstall”, w którym przygotowani urzędnicy krzyżaccy przyjmowali dany list i wysyłali go w dalszą drogę, czyniąc nań stosowne adnotacje. Istniały tam ponadto pomieszczenia przeznaczone dla koni, służących do przewożenia posłańców z korespondencją. Nosiły one nazwę „bryffswoykenstall”⁶².

54 AP Toruń, Kat. I, nr 744, 802, 804c.

55 Ibidem, nr 738.

56 Ibidem, nr 797a, 804a, d, e.

57 Ibidem, nr 804d.

58 Średni czas pokonywania tej trasy wynosił bowiem około 3—4 godziny. Zob. A. Radziwiński, op. cit., ss. 336—337.

59 AP Toruń, Kat. I, nr 804e. List ten publikuję w artykule *Zwei Briefe des Hochmeisters Michael Kūchmeister an den Thorner Stadtrat vom Jahre 1421 aus der Sammlung des Thorner Staatsarchiv*, Nordost-Archiv, 1990, H. 98, ss. 5—6.

60 Badając związek treści listów wielkich mistrzów do rady miasta Torunia w I połowie XV w. z kategorią „pośpieszności” stwierdziłem, iż stosowną kategorię nadawano w zależności od doraźnych potrzeb błyskawicznego przekazania określonych informacji — A. Radziwiński, *Listy*, s. 339.

61 Ibidem.

62 W. Ross, *Die Postkurse der Ritter des Deutschen Ordens*, Weltverkehrs und Weltwirtschaft, 1912/1913, H. 2, s. 417.

VI. ANALIZA TREŚCI LISTÓW

Problematyka międzynarodowa. Tematyka listów wielkiego mistrza koncentruje się wokół niezwykle aktualnych wydarzeń dziejących się na ówczesnej środkowoeuropejskiej scenie politycznej. Chodzi mianowicie o wojny husyckie oraz stosunki Polski i Litwy z Zakonem. Pierwszego z tych dwóch zagadnień dotyczy list Michała Kūchmeistera z 30 maja 1420 r., w którym wielki mistrz informuje radę miasta Torunia o rozszerzającym się ruchu husyckim i krwawych poczynaniach jego zwolenników⁶³. Kontekst opisanej sytuacji jest jasny. Wiadomo, iż 1 marca 1420 r. została wydana przez papieża Marcina V bulla ogłaszająca krucjatę przeciwko husytom. 17 marca tego roku została ona uroczystie promulgowana we Wrocławiu⁶⁴. Konsekwencją tego była wyprawa wojsk krucjaty, które jednak 25 kwietnia 1420 r. poniosły znaczną klęskę pod Sodomirem⁶⁵. Wiadomości o tym niewątpliwie dotarły już do wielkiego mistrza. Było ponadto jasne już na przełomie 1420/1421 r., iż klęska owej krucjaty jest nieunikniona. W maju 1421 r. wojska Zygmunta Luksemburskiego wycofały się ostatecznie na Węgry. W tym okresie w jednym z listów napisanych 13 czerwca 1421 r. Michał Kūchmeister prosił radę miasta Torunia o przekazywanie mu zasłyszanych wiadomości z Czech i Śląska⁶⁶. Chodziło zapewne o zorientowanie się w sytuacji, jaka panowała w Czechach i na Śląsku po wycofaniu się wojsk Zygmunta Luksemburskiego.

Nową krucjatę przeciwko husytom przygotowywano na sierpień 1421 r.⁶⁷ W tym celu przebywało w państwie zakonnym poselstwo Zygmunta Luksemburskiego króla rzymskiego i książąt Rzeszy na czele z Konradem von Weinsberg, które przybyło tam m.in. z misją uzyskania pomocy przeciwko husytom w Czechach⁶⁸. W związku z tą sprawą wielki mistrz prosił radę miasta Torunia listem z 5 sierpnia 1421 r. o przysłanie czterech rajców w najbliższą niedzielę 10 sierpnia do Elbląga, aby omówić kwestię udzielenia wspomnianej pomocy⁶⁹. Już jednak 6 sierpnia tego roku Michał Kūchmeister zapewnił Zygmunta Luksemburskiego, że udzieli pomocy przeciwko husytom w Czechach, zawiadamiał go także o czynionych w tym celu przygotowaniach⁷⁰. Konsekwencją przeprowadzonych przez wielkiego mistrza konsultacji, zarówno z przedstawicielami miasta Torunia, jak i dostojnikami krzyżackimi, było zobowiązanie rady tego miasta do wystawienia 10 kopii, każda po 4 konie, czyli 40 konnych przeciwko husytom w Czechach. Szczegółowo informuje o tym list Michała Kūchmeistera do Torunia z 17 września 1421 r., w którym mistrz zaznacza, że każdy dowódca kopii powinien posiadać własną zbroję⁷¹. Warto może dla porównania podać, że na wyprawę zakończoną zajęciem Gotlandii wyruszyło 95 mieszczan toruńskich, natomiast w 1404 r. do walki z wojskami duńskimi, które usiływały odzyskać tę wyspę, Toruń wystawił 73 zbrojnych. Byli to jednak głównie piesi⁷².

Znacznie szerzej zostały odzwierciedlone w korespondencji Michała Kūchmeistera do

63 AST, t. 1, nr 285.

64 E. Małczyńska, *Ruch husycki w Czechach i w Polsce*, Warszawa 1959, s. 382.

65 J. Durdik, *Husitske vojenství*, Praha 1954, s. 159.

66 AP Toruń, Kat. I, nr 804a (Regesta, t. 1, nr 3456).

67 E. Małczyńska, op. cit., s. 388, 393.

68 AST, t. 1, nr 297. List ten ogólnie informuje o pobycie poselstwa, nie podając jego składu. Zob. W. Nöbel, op. cit., s. 115.

69 AST, t. 1, nr 297.

70 Ibidem, nr 298.

71 AP Toruń, Kat. I, nr 804e. Liczbę wystawionych kopii potwierdza spis dotyczący werbunku i wystawienia zbrojnych przez poszczególne miasta państwa krzyżackiego (w tym Toruń) z 18 IX 1421 r. — AST, t. 1, nr 300.

72 A. Nowakowski, *O wojskach Zakonu Szpitala Najświętszej Marii Panny Domu Niemieckiego w Jerozolimie zwanego krzyżackim*, Olsztyn 1988, ss. 69—70. Zob. F. Benninghoven, *Die Gotlandfeldzüge des Deutschen Ordens 1398—1408*, Zeitschrift für Ostforschung, 1964, 13, ss. 421—477.

rady miasta Torunia problemy stosunków polsko-litewsko-krzyżackich. Jak już wyżej wspomniałem, zapewne z 16 grudnia 1417 r. pochodzi list wielkiego mistrza, w którym zawiadamia on Toruń o przekazaniu swego polecenia komturom niezawskiemu i toruńskiemu, aby ci zaprzestali czynienia trudności przybywającym tam kupcom bydgoskim oraz innym. Obiecał równocześnie, iż wszystkie towary zabrane kupcom pruskim we Włocławku zostaną zwrócone⁷³. Wyraziłem już wcześniej pogląd, iż list ten był konsekwencją listu króla polskiego Jagiełły do wielkiego mistrza z 29 października 1417 r., w którym król obiecywał uwolnienie kupców toruńskich wraz z towarami. Równocześnie w liście tym Jagiełło, odpowiadając na skargę wielkiego mistrza, jakoby Polacy nie dotrzymywali zawieszenia broni zawartego za pośrednictwem Zygmunta Luksemburskiego (chodzi o rozejm zawarty 8 X 1414 r. pod Brodnicą na dwa lata, a następnie przedłużony do 13 VII 1418 r.)⁷⁴, pisze, iż liczni komturzy zakonnicy, w tym z Nieszawy i Torunia, dopuszczają się ustawicznie gwałtów wobec poddanych polskich⁷⁵.

Zapewne z opisaną sytuacją korespondują także trzy pozbawione daty rocznej listy zachowane w archiwum toruńskim. Wystawcą dwóch z nich był Jan Brzozogłowy h. Grzymała starosta bydgoski. Skarżył się on w pierwszym liście komturowi toruńskiemu (napisanym „am sontage Judica”) na zatrzymywanie soli i piwa przez komtura niezawskiego oraz na zakaz korzystania z drogi koło Fordonu i Solca, prosząc równocześnie o wydanie zatrzymanych towarów⁷⁶. W drugim liście, napisanym 24 czerwca, czytamy słowa skargi skierowane tym razem do rady miasta Torunia o zabieranie soli i piwa oraz ograbianie kupców przez komturów z Nieszawy i Torunia⁷⁷. Trzeci list, także pozbawiony daty rocznej, został wystosowany przez Wojciecha Małskiego h. Nałęcz starostę dobrzyńskiego (był nim na pewno w latach 1416—1418) na początku grudnia („feria III in vigilia festi Conceptionis Marie”) do rady miasta Torunia. Informuje on o poleceniu wydanym przez króla Władysława, który postanowił zwrócić towary zatrzymane kupcom toruńskim, zaznaczając, że to samo mają uczynić komturzy z towarami kupców polskich⁷⁸. Wiadomo zaś, że Wojciech w lecie 1417 r. należał do grupy panów polskich paktujących z Krzyżakami w Solcu. Korespondował wówczas z wielkim mistrzem i komturem toruńskim oraz — jak widać z tego listu — także z radą miasta Torunia⁷⁹. Sądzę, iż nie będzie pozbawione podstaw datowanie tych trzech listów na rok 1417.

Zarówno listy starosty bydgoskiego, jak i wspomniane wcześniej dwa listy: Michała Kűchmeistra i Władysława Jagiełły, prezentują pewien epizod wojny gospodarczej, jaka miała miejsce w tym czasie między Polską a Zakonem. Okres od 1410 r. do końca lat trzydziestych XV w. był dla gospodarki Prus Krzyżackich wysoce niepomyślny. Złożyły się na to: brak żywności, a tym samym i drożyzna zboża w Prusach, jedną z przyczyn której był brak dowozu zboża polskiego. Dla przykładu takie miasta jak Bydgoszcz i Sołec eksportowały polskie towary bezpośrednio do Gdańska, omijając skład toruński⁸⁰.

Na lata 1418—1420 datowałem list wielkiego mistrza, który prosił radę toruńską o wysłanie dwóch rajców do Jana biskupa włocławskiego w celu przejrzenia rachunków,

73 AP Toruń, Kat., I, nr 738.

74 Z. H. Nowak, *Międzynarodowe procesy*, s. 47, 77.

75 *Kodeks dyplomatyczny Litwy*, ss. 214—216.

76 AP Toruń, Kat., I, nr 728. List ten jest kopią. Zob. biogram Jana oprac. G. Małaczyńska, PSB, t. 10, s. 445, która jednak działalność Jana w latach 1411—1418 potraktowała bardzo pobieżnie. Dlatego też ten epizod z jego działalności nie został tam omówiony.

77 AP Toruń, Kat., I, nr 729.

78 *Ibidem*, nr 787.

79 Jego szczegółowy biogram oprac. A. Gąsiorowski, PSB, t. 19, ss. 383—385.

80 M. Małowist, *Polityka gospodarcza Zakonu Krzyżackiego*, w: *Pamiętnik VII Powszechnego Zjazdu II Historyków Polskich we Włocławku*, Warszawa 1948, ss. 52, 58—60.

które tenże będzie przyjmował od swojego szafarza⁸¹. List ten został napisany już po podpisaniu układu toruńskiego zawartego między Janem „Kropidlą” biskupem wrocławskim a Michałem Kuchmeisterem⁸². Układ ten regulował wszystkie spory majątkowe dotyczące przywilejów kościelnych na terenie archidiaconatu pomorskiego, należącego do diecezji wrocławskiej i znajdującego się pod panowaniem Zakonu. Ustalał on konkretnie że: 1) Jan biskup wrocławski otrzyma od Zakonu 5 tys. grzywien odszkodowania; 2) wspólna komisja ustali granice obustronnych posiadłości; 3) biskup Jan będzie otrzymywał dziesięcinę w ustalonej wysokości oraz w określonym czasie⁸³. Otóż sądzę, że list wielkiego mistrza odnosi się do realizacji trzeciego punktu układu, tj. ściągania dziesięciny. Widomo bowiem, że mimo iż Michał Kuchmeister wydał nakaz, aby komturowie zmuszali ludność do płacenia dziesięciny na rzecz biskupstwa wrocławskiego, to realizacja tego szła bardzo opornie. I tak np. w pierwszym okresie płatności, tj. w 1418 r., biskup Jan otrzymał tylko trzecią część całych dochodów⁸⁴. Zapewne wielki mistrz polecił wysłać rajców toruńskich głównie po to, aby przekonać się o rzeczywistych dochodach uzyskiwanych przez biskupa Jana z dziesięcin z obszaru archidiaconatu pomorskiego.

Epizod ze stosunków wielkopolsko-krzyżackich na terenie Nowej Marchii porusza list Michała Kuchmeistera z 26 czerwca 1421 r. Wielki mistrz powiadomił radę miasta Torunia, iż uzyskał informację od wójta Nowej Marchii — był nim wówczas Jost von Strupperg⁸⁵ — iż burgrabia Drezdenka zwrócił staroście poznańskiemu (Sędziwojowi z Ostroroga) 100 koni oraz inne zabrane, a bliżej nieokreślone rzeczy. W związku z tym mieszczanie toruńscy mogą podjąć starania o odzyskanie towarów, które wspomniany starosta zatrzymał tytułem zastawu⁸⁶. Sędziwój z Ostroroga należał do grona czołowych polityków zaangażowanych w sprawy krzyżackie. Brał m.in. udział w staraniach o wykup przez Polskę Nowej Marchii, którą jednak w 1402 r. Zygmunt Luksemburski odstąpił Krzyżakom. Odgrywał też znaczną rolę jako starosta międzyrzecki w sporach nowomarchijsko-polskich o Santok i Drezdenko⁸⁷. Konsekwencją takiej postawy był z pewnością konflikt opisany w liście wielkiego mistrza z 26 czerwca 1421 r. Już zresztą osiem miesięcy wcześniej, 10 października 1420 r., Sędziwój jako wojewoda poznański i starosta wielkopolski skarżył się Michałowi Kuchmeisterowi na trudności, jakie napotykają jego poddani w Nowej Marchii, a szczególnie w Drezdenku⁸⁸.

O sporach polsko-krzyżackich w Nowej Marchii informują ponadto dwa listy znane z regestów, tj. Josta von Strupperg wójta Nowej Marchii do wielkiego mistrza z 22 czerwca 1421 r. i Sędziwoja z Ostroroga do wójta Nowej Marchii z 11 lipca 1421 r.⁸⁹

Problematyka związana z wydaniem przez Zygmunta Luksemburskiego wyroku wrocławskiego 6 stycznia 1420 r. i jego konsekwencjach została poruszona w dwóch listach wielkiego mistrza do Torunia. 30 maja 1420 r. informował on radę tego miasta ogólnie o sprawach wiążących się z wyrokiem wrocławskim (którego — jak wiadomo — strona polska nie przyjęła, głównie ze względu na odrzucenie polskich rewindykacji

81 AP Toruń, Kat. I, nr 744.

82 Por. przyp. 34.

83 A. Liedtke, *Walka księcia Jana*, s. 119.

84 Ibidem, s. 123.

85 Jego biogram oprac. K. H. Lampe, APB, t. 2, ss. 712—713.

86 AP Toruń, Kat. I, nr 804c.

87 Zob. jego biogram oprac. A. Gąsiorowski, PSB, t. 10, s. 520. Na temat tych sporów na początku XV w. zob. A. Czacharowski, *Polsko-krzyżacki spór o Drezdenko i Santok na początku XV w.*, *Zapiski Historyczne*, 1985, t. 50, ss. 191—208.

88 Regesta, t. I, nr 3259.

89 *Urkunden zur Geschichte der Neumark*, oprac. E. Joachim, wyd. P. von Niessen, Landsberg 1835, nr 454, 455.

terytorialnych)⁹⁰, o konieczności prowadzenia dalszych rokowań w celu przedłużenia rozejmu, kończącego się 13 lipca 1420 r. (zobacz wyżej). Równocześnie donosił o zbrojeniu się wroga i wobec niepewnej sytuacji politycznej nakazywał poczynić stosowne przygotowania na wypadek wojny⁹¹.

Z kolei w liście z 27 kwietnia 1421 r. wielki mistrz zawiadamiał, iż Władysław król polski i Witold wielki książę litewski nie dotrzymują postanowień wyroku Zygmunta Luksemburskiego z 6 stycznia 1420 r. domagając się od Krzyżaków wypełnienia wszystkich zobowiązań. Pisał równocześnie, że dotychczas czynił wszystko stosownie do postanowień tego wyroku, obecnie jednak odmówił wydania pieniędzy poselstwu króla polskiego i zdeponował je na toruńskim ratuszu, do chwili wypełnienia przez stronę polską warunków wyroku z 1420 r.⁹² Chodziło oczywiście o pozostałe 12,5 tys. florenów węgierskich — taką samą część przekazali już bowiem Krzyżacy Jagielle⁹³ — które Zakon winien był Polsce zgodnie z wyrokiem wrocławskim⁹⁴.

W liście z 13 czerwca 1421 r. Michał Kūchmeister polecił radzie miasta Torunia rycerza Gilberta de Lannoy, który przywiózł listy od królów Anglii i Francji oraz księcia burgundzkiego⁹⁵. Ów Gilbert, urodzony w 1386 r., pochodził z możnego rodu burgundzkiego. Będąc radcą i szambelanem księcia burgundzkiego Filipa Dobrego, dzięki swoim podróżom i poselstwom na wschód w 1414 i 1421 r. doszedł do wysokich godności i zaszczytów, stając się jednym z najwybitniejszych dyplomatów tego okresu⁹⁶. W 1420 r. w jego obecności został zawarty w Troyes układ, który doprowadził do pojednania Anglii i Francji. W maju 1421 r. Gilbert de Lannoy już jako ambasador dwóch królów — Karola VI i Henryka V oraz księcia burgundzkiego udał się przez Europę drogą lądową na wschód, do Polski i Litwy, gdzie miał zebrać wiadomości ważne dla przyszłych wypraw krzyżowych oraz zapoznać się z poglądami władców chrześcijańskich na tę sprawę⁹⁷. Pierwszym etapem jego podróży było państwo krzyżackie, jak bowiem wynika z listu wielkiego mistrza z 13 czerwca tego roku, Gilbert wiozł listy od wspomnianych władców Anglii, Francji oraz księcia burgundzkiego do wielkiego mistrza. Zapewne w drodze powrotnej przejeżdżał przez Toruń. Następnym etapem jego podróży było bowiem państwo polskie, gdzie już 24 czerwca tego roku Jagiełło podejmował Gilberta, który przekazał królowi Polski list od Henryka V króla angielskiego⁹⁸.

Sprawy wewnętrzne państwa zakonnego. Problematyki tej dotyczą cztery listy. Rozpocznię od listu pozbawionego daty rocznej, który jednak został najprawdopodobniej napisany — jak to ustaliłem wyżej — 2 lipca 1415 lub 1416 r. Z tekstu tego listu dowiadujemy się o pobycie Jana von Essen kantora i kanonika fromborskiego u wielkiego mistrza, który w związku z tym prosił radę miasta Torunia o poparcie dla kanonika, a zwłaszcza o wyrażenie zgody, aby dobra, które uzyskał dzięki ciężkiej służbie, przypadły po jego śmierci nie Kościołowi, lecz krewnym i przyjaciółom⁹⁹. Jan von Essen urodzony

90 A. Wojtkowski, *Tezy i argumenty w sporach terytorialnych z Krzyżakami*, Olsztyn 1968, ss. 72—73; Z. H. Nowak, *Międzynarodowe procesy*, ss. 100—103.

91 AST, t. 1, nr 285.

92 AP Toruń, Kat. I, nr 802. Natomiast w liście z 28 IV 1421 r. wielki mistrz tłumaczył Zygmuntowi Luksemburskiemu powody niewypłacenia sumy zasądzonej wyrokiem wrocławskim królowi Polski — *Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuaniae 1376—1430*, wyd. A. Prochaska, Kraków 1882, nr 936.

93 Pokwitowanie Jagiełły za 12,5 tys. florenów węgierskich — *Die Staatsverträge des Deutschen Ordens in Preussen im 15 Jhr.*, wyd. E. Weise, t. 1, Marburg 1970, nr 142.

94 Zasądzona suma wynosiła bowiem 25 tys. florenów. Zob. Z. H. Nowak, *Międzynarodowe procesy*, s. 100.

95 AP Toruń, Kat. I, nr 804a (Regesta, t. 1, nr 3456). Zob. A. Radziwiński, *Zwei Briefe*, ss. 1—5.

96 O. Halecki, op. cit., ss. 141—144; Zob. H. Świdarska, op. cit., ss. 79—80.

97 O. Halecki, op. cit., ss. 138—139; H. Świdarska, op. cit., ss. 79—80.

98 O. Halecki, op. cit., s. 140.

99 AP Toruń, Kat. I, nr 108.

w Toruniu około 1350 r. wywodził się z zamożnej rodziny mieszczańskiej, która przybyła do Torunia z Westfalii jeszcze w XIII w. Był człowiekiem wykształconym, studiował — możliwe, iż w Pradze — uzyskując stopień magistra sztuk wyzwolonych i bakałarza prawa kanonicznego. Od 1371 r. do śmierci piastował godność kantora fromborskiego¹⁰⁰. Zastanawia poparcie udzielone Janowi przez Michała Kűchmeistera, ponieważ wiadomo, że w okresie swojej działalności Jan występował zdecydowanie w obronie praw Kościoła warmińskiego przeciwko Krzyżakom¹⁰¹. Wyjaśnienie tej sprawy tkwi — jak sądzę — w testamencie sporządzonym przez Jana 6 grudnia 1414 r. Darował on wówczas Zakonowi znaczną kwotę 1437 nobli angielskich, 98 nobli niderlandzkich oraz 200 grzywien, w części w monetach z okresu Winricha von Kniprode (a więc zapewne z okresu reform monetarnych), w części zaś w monecie starszej¹⁰². Jeżeli dodamy do tego stan kasy krzyżackiej, która w 1414 r. przedstawiała się nader skromnie¹⁰³, to można dojść do wniosku, iż legat Jana von Essen miał dość duże znaczenie dla podreperowania finansów Zakonu, uwikłanego przecież w ciągle starcia zbrojne z Polską.

Kolejny list Michała Kűchmeistera dotyczący omawianej problematyki pochodzi z lat 1414—1421. Wielki mistrz polecił w nim radzie miasta Torunia, aby roztoczyła opiekę nad dziećmi oraz mieniem Piotra Cziras¹⁰⁴. Wspomniany Piotr był w 1407 r. ławnikiem, a następnie w 1409 r. rajcą toruńskim. Posiadał własną kamienicę przy Rynku Staromiejskim niedaleko Dworu Artusa. W 1410 r. został pozbawiony przez Krzyżaków swego stanowiska, ponieważ doprowadził do wpuszczenia na zamek w Toruniu polskiej załogi¹⁰⁵. Jego dziećmi — o nie zapewne chodziło w liście — byli: Piotr II Cziras ławnik toruński w latach 1442—1443 oraz Małgorzata żona Arndta Musinga mieszczanina toruńskiego¹⁰⁶.

W liście, którego datę zaproponowałem na 28 kwietnia 1417 r. (zobacz wyżej), Michał Kűchmeister zawiadamiał radę Torunia, iż porozumiał się z radą miasta Gdańska w sprawie mającego się odbyć zjazdu miast w Rostocku. Prosił ponadto, aby rada toruńska wysłała na wspomniany zjazd burmistrza, zaznaczał przy tym, że pokryje częściowo koszty tego poselstwa¹⁰⁷. Jak wskazują rachunki cła funtowego z 1417 r., przedstawione na zjeździe miast w Malborku w 1420 r., do Rostocku udali się: Klaus Rogken przedstawiciel Gdańska i Tideman Hitfeld rajca toruński¹⁰⁸. Tideman Hitfeld pochodził z bogatej rodziny kupieckiej, która poza Toruniem i Gdańskiem osiadła także w innych miastach hanzeatyckich, takich jak Lubeka czy Hamburg. Był on synem Henryka, który w końcu XIV w. piastował następujące godności: ławnika w 1383 r., rajcy w 1384 r. oraz burmistrza toruńskiego w 1398 r.¹⁰⁹ W latach 1393—1396 Tideman był również ławnikiem, a od 1397 do 1420 r. rajcą toruńskim. W tych latach piastował ponadto w 1402 r. urząd kamlarza miejskiego, a w 1406 r. sędziego ziemskiego chełmińskiego¹¹⁰.

Ostatni z 12 listów Michała Kűchmeistera, z 24 kwietnia 1417 r., zawiera prośbę

100 Jego biogram oprac. H. Schmauch, APB, t. 1, s. 169; Zob. M. Gumowski, *Iherbarz*, s. 56.

101 H. Schmauch, APB, t. 1, s. 169.

102 CDW, t. 3, nr 494. Na temat rodzajów monet oraz reform monetarnych przeprowadzonych w okresie działalności Winricha von Kniprode zob. B. Haczewska, R. Kiersnowski, S. Kubiak, S. Suchodolski, *Mennictwo średniowieczne*, s. 202, 208, 228—230. Zob. też M. Dygo, *Die Münzpolitik des Deutschen Ordens in Preussen in der ersten Hälfte des 15 Jhr.*, Fasciculi Historici, 1987, t. 14, s. 12.

103 M. Gumowski, *Moneta u Krzyżaków*, Zapiski TNT, 1951, t. 17, s. 34.

104 AP Toruń, Kat. I, nr 737.

105 M. Gumowski, *Iherbarz*, s. 214.

106 Ibidem.

107 AP Toruń, Kat. I, nr 247.

108 AST, t. 1, nr 291, s. 372.

109 M. Gumowski, *Iherbarz*, s. 78.

110 Ibidem, s. 79; A. Semrau, *Katalog der Geschlechter der Schöffenbank und des Ratsstuhls in der Altstadt Thorn 1233—1602*, Mitteilungen des Copernicus-Vereins für Wissenschaft und Kunst zu Thorn, 1938, H. 46, s. 48.

skierowaną przez wielkiego mistrza do rady Torunia o załagodzenie bliżej nieokreślonego sporu, jaki miał miejsce w tym czasie między Staderem, który był okazicielem tego listu, a więc przebywał u wielkiego mistrza prosząc o interwencję w tej sprawie — a Junge Gotschalkiem ¹¹¹.

Zamierzeniem autora była analiza korespondencji wielkiego mistrza Michała Kűchmeistera zarówno pod względem formalnym, tj. zewnętrznym, a więc zapisek dorsalnych, pieczęci, znaków wodnych, jak również pod względem treściowym. Chodziło przy tym w pierwszym rzędzie o ustalenie chronologii listów oraz ich analizę treściową, rzucającą nieco światła na problematykę zawartą w listach kierowanych przez najwyższego dostojnika państwa zakonnego do Torunia.

111 AP Toruń, Kat. I, nr 702.

DIE BRIEFE DES HOCHMEISTERS MICHAEL KűCHMEISTER AN DEN THORNER STADTRAT

Zusammenfassung

Im Staatsarchiv in Thorn wurden 12 Papierbriefe bewahrt, die vom Hochmeister Michael Kűchmeister zu dessen Regierungszeit, d.h. in den Jahren 1414—1422, an den Stadtrat in Thorn gesandt worden waren. Außer den ausführlichen Untersuchungen solcher Elemente, wie die Chronologie der Briefe, das Formular, der Siegel, die Wasserzeichen oder die die Funktionierung der Post des Deutschen Ordens betreffenden Aufzeichnungen waren auch die Resultate der Analyse jener Briefe interessant. Bei der Anwendung des letztgenannten Kriteriums lassen sich die Briefe in zwei Gruppen einteilen. Die erste umfaßt die umfangreich begriffene internationale Politik und die zweite dagegen die inneren Angelegenheiten des Kreuzritterstaates.

Die Thematik der zu der ersten Gruppe zählenden Briefe belangt aktuelle Ereignisse auf der damaligen politischen Bühne in Mitteleuropa an. Es handelt sich nämlich um die Beziehungen zwischen dem Kreuzritterstaat und dem Kaisertum, Polen sowie Litauen, aber auch den Machthabern Englands und Frankreichs, weiterhin dem Herzogtum Burgund. Die Briefe der zweiten Gruppe enthalten hauptsächlich Bitten an den Thorner Stadtrat und Anweisungen in politischen, streitbaren und finanziellen Sachen.